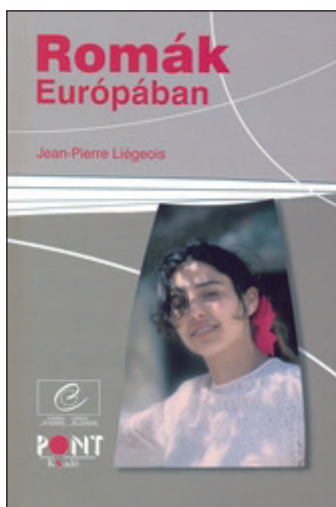

Jean-Pierre Liégeois

Romák Európában (Nemesné Kis Szilvia)

PONT KIADÓ. BUDAPEST. 2009. 269 OLDAL

A sokszínű cigányság Európában

A kötet írója Jean-Pierre Liégeois, a párizsi Sorbonne Egyetem oktatója, aki 1979-ben alapította meg a Cigány Kutatási Központot, amelynek 2003-ig aktív vezetője volt. A könyv előtörténete a *Romák, cigányok, utazók* című munkája, amelynek több kiadását számos nyelvre lefordították. Ebben az aktualizált harmadik kiadásban az összegyűjtött információs anyag Európa számos országából mintegy negyvenöt személy nemzetközi együttműködésének az eredménye. A könyv célja, hogy segítse a romák árnyaltabb megértését azzal, hogy az olvasó elé tárja egyrészt kultúrájuk és életmódjuk sokszínűségét, másrészt azt a bánásmódot, amelyet az évszázadok során el kellett szenvedniük. A kötet érdeme, hogy szól azokhoz a pedagógusokhoz, akik cigány és utazó gyerekekkel foglalkoznak, valamint az oktatási szakemberekhez, a helyi és a regionális önkormányzatok képviselőihez, a szociális munkásokhoz, az önkéntesekhez és azokhoz az olvasókhoz is, akik csak alig vagy egyáltalán nem ismerik a cigányokkal kapcsolatos problémákat. Arra törekedett tehát a

szerző, hogy átfogó ismertetést adjon a témáról, továbbá értelmezze a rendkívül bonyolult összefüggés tényeit. Mivel különböző anyanyelvű olvasóközönséghez szól, különös gondot fordított arra, hogy az adott nyelven elérhető és érthető olvasmányok jegyzékét is ismertesse. A könyv utolsó fejezete azoknak az intézményeknek az internetes elérhetőségét tartalmazza, amelyek fontos, időszerű információkkal bővítik az érdeklődő olvasó ismereteit.

Már a bevezetőben fontos útbaigazítást kaphatunk az érintett népcsoport elnevezéséről. Ez igencsak megkönnyíti a tájékozódást, hiszen az elnevezések nagyon sokfélék, és ezek használatában a velük foglalkozók is rendkívül bizonytalanok. A 80-as évekig a *roma* kifejezés csak Nyugat-Európában volt használatos, a *cigány* szót a romák által létrehozott szervezetek alkalmazták. A 90-es évek közepén már a *nomád*, *cigány*, *roma*, *utazó* kifejezés is használatos volt. Az Európa Tanács 2005-ig a *roma* vagy *cigány* elnevezéssel élt, amikor is a *cigány* szót kezdte felváltani az *utazó* kifejezés. Nehéz pontosan körülhatárolni ezt a népcsoportot, hiszen rendkívül heterogén, az elnevezésük gyakran a helyi vagy a nemzeti földrajzi sajátságokat tükrözi.

A könyv két nagy szerkezeti részből áll, ezek kisebb alfejezetekre tagolódnak. Az első részhez tíz, a másodikhoz kilenc kisebb fejezet tartozik. Az első melléklet azokat a személyeket nevezi meg országonként, akik a helyi sajátosságokat ismerve segítették a szerző szintetizáló munkáját. A második számú mellékletben azoknak a könyveknek és internetes munkáknak a listája olvasható, amelyekben civil szervezetek, nemzetközi intézmények egész Európára vonatkozó tanulmányai szerepelnek.

A kötet első nagy része a romák, utazók szociokulturális adatait elemzi alapos részletességgel. A *felfedezés* című alfejezet bemutatja eredetüket Európa egyetemes történetében. Megállapítja, hogy a cigányok valóban keletről érkeztek, minden bizonnyal már a IX. századtól. A magyar olvasó számára bizonyára érdekes

kortörténeti adat, hogy Zsigmond német-római császár és magyar király 1417-ben a mintegy száz emberrel utazó László cigányvajdának jó fogadtatást ajánló- és menlevelet adott arra az esetre, ha a vajda népével a birodalom bármelyik városában megjelenne. Ezekben az években érkeztek cigány családok Erdélyből Magyarországra is. A rendelettel függ össze azután a cigányok szétszóródása és letelepedése Európában. A letelepedés nem minden esetben volt zökkenőmentes. A velük szemben tanúsított ellenségeskedés miatt az a lehetőség maradt, hogy mind messzebbre menjenek, és lássák, jobb fogadtatásra találnak-e. Az évszázadok során nagyon kevés politikai és anyagi segítséget kaptak. Az utóbbi időben egyre nagyobb visszhangot keltett Nyugat-Európában a „keleti cigány invázió” kérdése. A tömeges cigány bevándorlás kérdését eltúlzottnak tartja a szerző, jórészt azért, mert nem állnak rendelkezésre olyan statisztikák, amelyek segítségével meg lehetne becsülni a népmozgás mértékét.

A második alfejezet a népességi kérdést járja körül. A romák, utazók számának megítélése nehéz, mert a népszámláláskor nagy többségük nem vallja cigánynak magát, az évszázados üldöztetésből fakadóan óvatos. A becslések szerint Európában körülbelül 12 millióra tehető a számuk. Magyarországon körülbelül 650 ezer roma él, így a negyedik helyen áll az európai országok között. A legtöbb Romániában és Törökországban telepedtek le. Lakhatnak házakban vagy kerékekkel nem rendelkező lakókocsikban úgy, hogy közben megőrzik nomád élet- és gondolkodásmódjukat.

A cigány nyelv a szanszkrithez áll közel, számos alapeleme közös a hindi, a nepáli, a pandzsábi stb. rokon nyelvekkel. A hosszas együttélés során a cigányok és más népek nyelve között kölcsönös egymásra hatás alakult ki. A cigány nyelvek a szerző szerint két „szuperdialektusra” bonthatóak. Az egyik az „O” szuperdialektusnak nevezett változat. Ezt beszélik a Balkánon maradt csoportok, a Kárpátokban megállapodott, valamint a Lengyelországban, a balti államokban, az Oroszországban és a Finnországban letelepült csoportok. Ebből a körből vált ki a *para-romani* csoport, amelynek tagjai Franciaországban, a Brit-szigeteken, Spanyolországban és Portugáliában élnek. A másik változat az úgynevezett „E” szuperdialektust beszélőké, ők a törökországi, macedóniai, szerb és horvát cigányok. A nyelvjárási csoporton belül vannak regionális változatok, amelyekre kisebb vagy nagyobb hatással voltak azok a nyelvek, amelyekkel kapcsolatba kerültek. Léteznek olyan cigány közösségek is, amelyek jövevénynyelvet használnak, például a magyarországi beások, ők a román nyelvet beszélik. A nyelv mindenképpen az identitás eleme, a földrajzi határok hiányában társadalmi határokat von az egyes közösségek köré. Ezért is fontos ezeknek a nyelveknek a megőrzése, ápolása.

A negyedik alfejezetben a romák, cigányok, utazók társadalmi szerveződéseiről, azok belső mechanizmusáról olvashatunk. A kialakult csoportok létrejöttét a nyelven kívül az anyagi és a gazdasági helyzetük, a szociokulturális háttérük is befolyásolta. A cigányok „társadalmában” létezik egy abszolút értékrend, ez a család. A család a társadalmi szerveződésekben aktív szerepet vállal. A kiterjedt rokonsági kapcsolatok még mindig jól működnek. Ezt bizonyítja például az a jelenség, hogy amikor valaki beteg a családban, akkor a vele egy háztartásban élőkön kívül a távolabbi településen élőkig mindenki meglátogatja a beteget, nem hagyják magára. A társadalmi szolidaritás egybekovácsolja a családokat. A ritka egyedülállók a szüleikkel maradnak, az árvákat magukhoz veszik, az öregeket és a betegeket maguk gondozzák. Szinte elképzelhetetlen, hogy az időseket otthonokban helyezték el.

A cigány csoportok nem keverednek egymással, határaik azonban egyre nyitottabbá válnak a házasságkötések miatt. A társadalmi struktúrák rendszerességét, maradandóságát és összetartó erejét biztosító társadalmi ellenőrzés észrevétlenül, ám annál erősebben működik. A szabályok megszegése miatti büntetés nemcsak a személyt, hanem az egész családot sújtja, hiszen a felelősség a családé. A csoportokon belül a társadalmi rendben „cigánykirály” csupán a nem cigányok képzeletében él. Tehát a vajdák inkább a külvilág által kijelölt személyek, a közösség azonban nem fogadja el őket vezetőkné. A vezetői szerepet általában olyan ember tölti be, aki kiérdemelte bölcsességével és a többiek iránti tiszteletével ezt a feladatot. A nagyrabecsülést

élete során különböző életkörülmények között kell kivívnia. A vezető csak a közösség egyetértésével vállalhat felelősséget, és a többiek bízzák meg ezzel a szereppel.

Sok olyan csoport él, amelynek még mindig létformája az utazás. Ezt inkább tekinthetjük valóságos és lehetséges mobilitásnak, mintsem nomadizálásnak. A *nomád* és az *utazó* fogalmak nem szinonimái egymásnak. Az utazásnak több funkciója van: az utazás lehetővé teszi a társadalom megszervezését, illeszkedését, a rugalmasságot, alkalmat teremt a mesterségek űzésére, a családi élet szervezésére (rokonlátogatás).

A cigányok számára meghatározó a vallás. A hit, a rítusok átvétele hozzásegít ahhoz, hogy ne legyenek többé kitéve a kényszerítő erőnek. A szakralitás a vallás és a babonaság keveredésével hatja át a hétköznapijaikat. A legtöbb rítusuk a születéshez és a halálhoz kapcsolódik. A halott melletti virrasztás, a nagy családi összejövetel megerősíti az összetartozást, élővé teszi a közösségeket.

A cigányok gazdasági jellemzése külön érdekessége a kötetnek. Nagyon sokfélék és sokszínűek azok a tevékenységek, amelyeket a cigányok, az utazók űznek. A kereskedelmi jelleg mindig is érezhető volt, és az ma is. A munka számukra nem cél, hanem szükségszerűség. A munkára szabadidőt is kell szánniuk, hogy társadalmi ügyekkel is tudjanak foglalkozni (összejövetelek, családlátogatások, vendégségek stb.). Fontos a kapcsolataik rendszeres ápolása. A gazdasági életben a legnagyobb változások 1945 és az 1960-as évek között történtek. Az ez utáni időszak gazdasági fejlődésének következtében számos munkahely szűnt meg, egyre több letelepedett cigány vált állástalanná. A kisebb mesterségek folytatását magas adóval vagy bonyolult adminisztrációval sújtották és sújtják Európa-szerte szinte mindenhol. A cigányok rendkívül vállalkozó szelleműek és alkalmazkodók, ezért fontos, hogy dinamizmusukat ne fékezze semmilyen hivatal vagy bürokratikus rendszer.

A kötet második nagy fejezete részletesen bemutatja azokat a társadalompolitikai adatokat, amelyek összefüggenek a cigányság európai történelmével. Évszázadok során elszenvedték részint a kizárást, az érintett állam területéről való kiűzést, a bezárást, vagyis az őket körülvevő társadalomba való önkényes és általában erőszakos integrációt, valamint a „magabazárás”-t. Ez azt jelenti, hogy 1945-től kezdve az európai országok technokrata igazgatási rendszerei az asszimiláció tekintetében úgy kezelik őket, mint akik képtelenek beilleszkedni a társadalmak bármelyikébe is. Az asszimilációs politikák nem vezettek sem integrációhoz, sem beilleszkedéshez, változatlanul az a tapasztalat, hogy a cigányok a társadalom periferiájára szorulnak. Egyre égetőbbé válnak azonban akár nyugaton, akár a keleti államokban a letelepedett vagy letelepedni akaró cigányok társadalomba való hatékony beilleszkedésére szolgáló humánus politikai programok. A kérdés az, hogy a jelen bizonytalanságában milyen új lehetőségek kínálóznak számukra, amelyek valóban az egészséges integrációt szolgálják. Ezek között feltétlenül meg kell határozni az utazás jogi státusát. A cigányok számára az utazás létforma. Ezért egyszerűsíteni kell az adminisztrációs rendszert, a helyi hatóságok szabályozásait, ezzel is elősegítve az ideiglenes tartózkodást. Fontos a letelepedni vágyó vagy az utazó életmódot még folytatókkal szemben a helyi népesség fogadtatása is. A letelepedést nehezítik a helyi önkormányzatok, ha olyan helyen adnak nekik lakást, ahol kétszeresen is idegenné teszik őket. A kicsi emeleti lakások, a nagy tömbházak élettereik gyakran kulturális szempontból akadályozzák a beilleszkedést. Ugyanakkor a munkanélküliségből fakadóan a felajánlott lakások költségeit nem tudják kifizetni.

Az integrálódással kapcsolatban külön fejezetbe foglalja a szerző az iskola szerepét. Nem véletlen, hogy az oktatás a fókuszba kerül, hiszen a 9-10 millió roma, utazó fele iskoláskorú. Ehhez képest csak 30 százalékuk jár rendszeresen oktatási intézménybe. A felnőtteknél gyakran az 50%-ot is meghaladja, van ahol a 80%-ot is eléri az analfabetizmus. Az sem mindegy, hogyan próbálja az iskola kötelezni a családokat arra, hogy a gyerekeik rendszeresen iskolába járjanak. A szülő számára gyakran ellenséges közeget jelent az iskola. A kulturális hagyományokból adódó eltérő társadalmi szerepek is mások, mint a befogadó közösségben (pl. a nagyobb lányok nevelik a kisebb testvéreket, ezért nem járnak 12 év fölött sok esetben iskolába), ez

szintén okozhat konfliktust az iskola és a szülők között. A szerző a sokat vitatott „specializált osztályok” szerepét emeli ki lehetséges megoldásként. Ez olyan lehetőség, amelyben az iskola a szülővel egyetértve részidős oktatást nyújthat a gyermekek számára. Vannak olyan tantárgyak, amelyeket a többiekkel együtt tanulnak a cigány gyermekek, és vannak olyanok, amelyeket külön, a saját csoportjukban. Meghívhatják az osztályaikba a nem cigány tanulókat, bemutatathatják kultúrájukat, és fordítva is lehetséges az információcsere. Fontos az átjárhatóság biztosítása az iskolán belül. Sajnos a rosszul értelmezett szegregáció következtében Magyarországon is számos hasonlóan működő osztályt, iskolát számoltak föl, integráltak, nem biztosítva az elkezdett közös munka folytatását. Kiemelten fontos a pedagógus szerepe az iskolákban: ha őket elfogadják a cigány szülők, az nagy lépést jelenthet a rendszeres iskolalátogatás felé.

Végül az utolsó két alfejezet részletesen foglalkozik azokkal a kezdeményezésekkel, amelyek segíthetik a cigányok, romák, utazók letelepedését vagy éppen helyválttatását. Ezek azok a cigány civil szervezetek, valamint nemzetközi intézmények, amelyek befolyásolhatják, koordinálhatják az egyes államok gondolkodásmódját a cigányokkal, romákkal, utazókkal kapcsolatban.

A kötet szerzője arra törekedett, hogy a teljesség igénye nélkül minél több információt tárjon az olvasó elé, és ez hasznos legyen a romákkal foglalkozó, nem foglalkozó, együttélő vagy csak érdeklődő számára is egyaránt. Kiemelendő a szerző azon törekvése, hogy szintetizálja azokat a meglévő és tervezett jó programokat és lehetőségeket, amelyek minden ferdítés nélkül valóban a cigányokkal való egészséges együttélést szolgálják és szolgálhatják a jövőben. Mert, ahogyan Jean-Pierre Liégeois is fogalmaz: egyre nehezebb a helyzetük Európában. Erősödik a diszkrimináció, az elutasítás, a másság elfogadására való képtelenség. Ugyanakkor összeurópai jelenlétük és nemzetek feletti kapcsolataik a jövő Európájának úttörőivé teszi őket. Ez alapvető paradoxon, miközben a társadalom kitaszítottjai, ugyanakkor a jövő értékeit hordozzák. A kötetet záró Jaque Callot kétsorosát idézve:

*„Szegény koldusoknak és tenyérjósoknak
holmija nincs más, mint a jövőendő.”*

Nemesné Kis, Szilvia: The diverse Roma communities in Europe

Az írás szerzőjéről

Nemesné Kis Szilvia
Kaposvári Egyetem, Kaposvár, Magyarország
nkisszilvia[kukac]gmail.com